

4. Утворення Тимчасового уряду

14 березня ще не існувало Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів, а влада формально належала імператору. Однак якраз цього дня Тимчасовий комітет Думи і виконком майбутньої Петроради прийняли принципові рішення про організацію нової влади.

Лідер Прогресивного блоку і кадетської партії П. Мілюков домовився з головою Думи М. Родзянко про те, що виконавчу владу очолить кн. Г. Львов. Тимчасовий комітет Думи розпочав переговори про склад нового уряду з різними громадськими діячами. Члени його вже відчували себе носіями вищої законодавчої влади, хоча з острахом косилися на Петрораду.

Ранкове засідання виконкому Петроради 14 березня зібрало 21 особу. На ньому розгорілися суперечки з приводу того, як поставитися до уряду, за формування якого взявся Тимчасовий комітет. Одні схилилися до того, щоб обмежитися контролем за формуванням і діяльністю уряду, інші бажали утворити коаліційний уряд з думських і радянських міністрів.

Права Тимчасового комітету Думи на формування перехідного уряду ніхто не оспорював. Дума була легітимним органом влади. З моменту появи у 1915 році Прогресивного блоку вона стала в опозицію до царя. Представлена в Петрораді революційна демократія, тобто соціалістичні партії, які щойно вийшли з підпілля, повинна була знайти спільну мову з кадетами та іншими партіями ліберальної демократії. Тим більше, що революційна демократія не вважала Петрораду або ради, які мали виникнути тепер і в інших містах, органами державної влади. Органом, який конструював державну владу, вона вважала Установчі збори, і ліберальна демократія була у цьому пункті згодна з нею. Контроль Петроради над сотнями тисяч робітників і солдатів Петрограда виглядав як влада, але партії революційної демократії бажали якнайшвидше звільнитися від такої влади. Керівники цих партій розуміли, що влада натовпу є не демократією, а охлократією. Вони мали перспективу – Установчі збори. У них була упевненість в тому, що вони завоюють більшість в них за допомогою “чотирихвістки” (загальні, рівні, таємні і прямі вибори), тобто здобудуть законодавчу і виконавчу владу легітимним шляхом. Уряд, у формуванні якого вони мали взяти участь разом з Тимчасовим комітетом Думи, виглядав в їхніх очах неповноцінним, тому що був не тільки тимчасовим, але й цензовим. Адже цензовою, тобто обраною недемократичним шляхом, була Державна Дума, яка покликала до життя цей уряд.

Так або приблизно так думали майже всі члени виконкому Петроради. Зі спогадів О.Шляпникова ми знаємо, що так думали не всі⁸. Але про позицію більшовиків слід говорити окремо.

Ті, хто думав так або приблизно так, робили все-таки різні висновки щодо конкретного питання: участі представників революційної демократії в діяльності уряду, сформованого представниками ліберальної демократії. Цей уряд вони вважали буржуазним, якщо використовувати тогочасну термінологію (завдяки перемозі більшовиків у 1917 році ця термінологія закон-

сервувалася у нас на строк у три покоління). Одні висловлювалися за те, щоб увійти в тимчасовий і цензовий буржуазний уряд, інші дотримувалися протилежної думки. Перша пропозиція збрала 8 голосів, друга – 13.

Тимчасовий комітет звернувся з власної ініціативи до двох діячів Ради робітничих депутатів – її голови М.Чхеїдзе і члена Думи О.Керенського з пропозицією увійти в уряд. Чхеїдзе категорично відмовився, а Керенський з санкції виконкому Ради погодився взяти на себе обов'язки міністра юстиції.

Увечері цього ж дня 14 березня відбулося засідання Тимчасового комітету Думи з деякими членами майбутнього уряду і представниками виконкому Петроради. На ньому обговорювалися умови передачі влади утворюваному уряду. Ці умови попередньо були розглянуті і затверджені на пленумі Петроради. Після тривалих дискусій думський уряд включив у свою програму такі вимоги радянської сторони:

1) амністія в усіх політичних і релігійних карних справах;

2) свобода слова, друку, спілок, зборів і страйків, з поширенням політичних свобод на військовослужбовців у межах, дозволених воєнно-технічними умовами;

3) скасування станових, конфесійних і національних привілеїв або обмежень;

4) негайна підготовка до скликання на засадах загального, рівного, таємного і прямого голосування Установчих зборів, які встановлять форму правління;

5) заміна поліції міліцією з виборними начальниками, підпорядкованими органам місцевого самоврядування;

6) вибори в органи місцевого самоврядування на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування;

7) нероззброєння і невивід з Петрограда військових частин, які брали участь в революційному русі;

8) при збереженні суворої військової дисципліни – усунення для солдатів усіх обмежень у користуванні громадянськими правами, наданими всім іншим громадянам⁹.

Аналізуючи продиктовану Петрорадою урядову програму в світлі подій, що сталися пізніше, ми бачимо, що радянські керівники проігнорували ряд вимог, що мали життєво важливе значення для тих верств російського суспільства, які підтримували ради: про негайне відчуження поміщицької землі на користь селян; про максимально швидкий і точно зумовлений термін скликання Установчих зборів; про укладення миру без анексій і контрибуцій. Невключення цих вимог у програму Тимчасового уряду звужувало можливості розвитку революційного процесу за демократичним сценарієм і сприяло поглибленню екстремістських настроїв у радах.

Слід особливо придивитися до нав'язаного Тимчасовому уряду пункту про нероззброєння і залишення в столиці 160 тис. солдат гарнізону. Цей пункт розкривав потаємні мотиви активного втручання солдатських мас у робітничі заворушення, з яких починалася Російська революція. Звичайно, в цей час антивоєнні настрої охопили значну частину російського суспільства. Навіть меншовики поділилися на оборонців та інтернаціоналістів. Намагання імперських кіл представити війну великою і вітчизняною зазнали цілковитого провалу з поразками 1915 року. Царська армія не бажала воювати за Дарданелли і Босфор. Проте в даному разі мова йшла про солдат конкретного гарнізону, які бажали відсидітися від фронту. Делегати від рад, утворених в Петроградському гарнізоні, скористалися сприятливими обставинами, щоб перетворити свої революційні заслуги в конкретний здобуток, який вони дістали за рахунок інших гарнізонів. Адже війна продовжувалася. Кінець кінцем, тримати в Петрограді більше ніж півтори сотні тисяч озброєних солдатів було недоцільно з будь-якої точки зору, крім однієї – готувати заміну тим, хто перебував на передовій.

15 березня ввечері перший склад Тимчасового уряду на чолі з кн. Г.Львовим (позапартійний) був затверджений. До уряду увійшли в основному кадекти – міністри закордонних справ П.Мілюков, народної освіти – О.Мануйлов, шляхів сполучення –

М.Некрасов, землеробства – О.Шингарьов, у справах Фінляндії – Ф.Родичев. Октябристами були воєнний міністр О.Гучков і державний контролер І.Годнев, прогресистом – міністр торгівлі і промисловості О.Коновалов, позапартійним – міністр фінансів М.Терещенко. Єдиним соціалістом, з березня 1917 року – есером у цьому уряді виявився О.Керенський. Склад уряду підбирав і ним фактично керував П.Мілюков.

Тимчасовий уряд був позбавлений можливості доводити свої розпорядження до місць. Ліквідація попередньої силової вертикалі властива кожній революції, але ті, хто її здійснював, завжди створювали власну вертикаль. В даному разі губерньська адміністративна система з поліцією і жандармерією була ліквідована, але Петрорада запропонувала урядові п'ятим і шостим пунктами своїх умов спиратися на органи місцевого самоврядування, тобто на земства і міські думи, які повинні були оновитися шляхом демократичних виборів. Місцеве самоврядування не могло бути вертикаллю. Русійною силою революції були ради, але революційна демократія цілком обгрунтовано не розглядала їх як владу.

Як Тимчасовий уряд виходив з цієї колізії? Проведення виборів в Установчі збори і органи місцевого самоврядування було справою не одного місяця. Крім того, вибори на місцях (визначення мережі виборчих дільниць, складання списків виборців тощо) повинен був хтось організувати. Уряд розпорядився створювати в губерніях ради об'єднаних громадських організацій та їх виконавчі комітети як представницькі органи місцевої влади. У них переважали представники торговельно-промислових кіл і управлінської бюрократії. Партійний склад комітетів був переважно кадетський. Управлінський апарат у містах зберігся майже без змін.

Безпосередня виконавча влада, яка до революції належала губернаторам і повітовим справникам, перейшла до урядових комісарів. Ними ставали голови губерньських і повітових земських управ, тобто виборні

особи. Як правило, це були місцеві поміщики. Волосних старшин, які до революції користувалися всією повнотою влади, замінили виборні виконавчі комітети. До їх складу Тимчасовий уряд пропонував своїм комісарам залучати місцевих землевласників і всі інтелігентські сили села.

Проте органи місцевого самоврядування не могли виконувати покладені на них додатково функції державного управління. Тимчасовий уряд не створив ефективної управлінської системи. Він навіть і не пробував зробити це, оскільки основним завданням вважалася підготовка виборів і скликання Установчих зборів. Цей орган вищої влади повинен був призначити уряд постійної дії, не обов'язково з тих самих осіб. Тому в діях міністрів Тимчасового уряду по скликанню Установчих зборів не помічалось особливого ентузіазму. Тим більше, як уже підкреслювалося, що вони не були обмежені певною датою скликання Установчих зборів під час передачі їм влади керівними діячами Петроради.